

ἀπανθρώπως πρὸς τὸν δούλον, ὅστις, ὅπως καὶ ὁ παῖς, εἶνε ἀτελής ὑπαρξίς· «διὸ πράττουσιν οὐ καλῶς οἱ λόγοι τοὺς δούλους ἀποστεροῦντες καὶ φάσκοντες ἐπιτάξει χρῆσθαι μόνον· νοθετητέον γὰρ μᾶλλον τοὺς δούλους ἢ τοὺς παῖδας».¹

Εἴτε ἀπὸ οἰκονομικῶν λόγων καὶ ἀναγκῶν πρὸς τὴν ὑπαρξίν καὶ τὴν αὐτοτέλειαν τῆς οἰκογενείας, ἧς ὁ δούλος ἀναπόσπαστος ἀποτελεῖ μέλος, εἴτε εἶνε δημιούργημα τῆς φύσεως, εἴτε ἐξ ἄλλων ἱστορικῶν λόγων προκύπτει ἡ δουλεία, εἶνε ἀναγκαῖος ὅρος τῆς ὑπάρξεως τῆς κοινότητος, ἐκδήλωσις τοῦ δικαίου τῆς ἰδιοκτησίας, ἀναποφεύκτου ἐπίσης πρὸς τὴν κοινωνικὴν τάξιν· ἡ ἰδιοκτησία πρῖσταται ὑπὸ διττὴν ἔννοιαν ἐν τῇ βίῳ· εἶνε τουτέστιν ἡ φυσικὴ, ἡ τεχνικὴ· ὅταν δηλ. ἡ κτήσις προέρχεται ἐξ ἀμέσου κατοχῆς ἢ διὰ τρόπων ἐμμέσων· καὶ ἡ μὲν πρώτη τῆς ἰδιοκτησίας μορφή, ἡ φυσικὴ, «ὑπ' αὐτῆς ἐστὶ τῆς φύσεως διδομένη πᾶσι», μὴ οὕτως ἀποτέλεσμα ἀλλαγῆς καὶ κληρονομίας· αὕτη δὲ ἡ ἰδιοκτησία ἐκπροσωπεῖται παρὰ τοῖς νομαδικοῖς λαοῖς, τοῖς γεωργικοῖς, τοῖς ληστρικοῖς, τοῖς ἀλιευτικοῖς καὶ τοῖς θηρρευτικοῖς, καὶ εἶνε ἡ πρωτογενὴς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἰδιοκτησίας κατὰστασις· τούναντίον δὲ, ἕτερον γένος ἰδιοκτησίας, ἡ καὶ δίκαιον καλοῦσιν, εἶνε ἡ χρηματιστικὴ, ἀδι' ἧν οὐδὲν δοκεῖ πέρας εἶναι πλούτου καὶ κτήσεως», καὶ ἦτις δι' ἐμπειρίας τιμῆς καὶ τέχνης γίνεται μᾶλλον».²

Ἡ ἐπιστήμη τῆς πλουτολογίας ἦτο νηπιάζουσα ἔτι, καθ' ἣν στιγμὴν διετύπου τὰς βῆσεις τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ θεωρίας ὁ Ἀριστοτέλης· ἡ πτωχὴ, εἰς μικροσκοπικώτατα πολιτικὰ συστήματα κατατετμημένη Ἑλλάς, αἱ ἀνάγκαι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ ὁ τρόπος τοῦ βίου, δὲν ἐπέτρεπον ἀνάπτυξιν εἰς τὴν ἐπιστήμην ἐκείνην, ἦτις ἐπὶ μακροῦς αἰῶνας ὀλιγορηθεῖσα, μόλις κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα κατελάμβανε τὴν προσήκουσαν αὐτῇ ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῇ ἐπιστήμῃ θέσιν, ἐν ἀγνοίᾳ τῶν νόμων τῆς ὁποίας δυσχερῶς δύνανται νὰ κατανοηθῶσι πλεῖστα τῆς κοινωνικῆς Σφιγγὸς μυστήρια· ὁ Ἀριστοτέλης, εἰ καὶ στερούμενος ἀφρόνων μέσων, πρὸς ἔρευναν τῶν ποικίλων οἰκονομικῶν φαινομένων, δεικνύει διαύγειαν πνεύματος σπανίαν περὶ τὸν ὄρισμόν λεπτῶν τινῶν τῆς ἐπιστήμης ταύτης ζητημάτων· δὲν ἀπαιτοῦμεν τελείαν κατανόησιν καὶ διατύπωσιν τούτων ἐν μέσῳ μεμονωμένων ἔτι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον κοινωνιῶν, ἀτελεστάτων δὲ συγκοινωνίας μέσων· ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα ἢ ν' ἀναγνωρίσωμεν καὶ νὰ θαυμάσωμεν τὸ βαθὺ ἐκεῖνο πνεῦμα, ἐπὶ τῇ ἐπιτυχεῖ πολλῶν προβλημάτων τῆς πλουτολογίας κατανόησει· εἰς αὐτὸ ὀφείλομεν τὴν διάκρισιν τῆς διττῆς ἀξίας τῆς ἰδιοκτησίας—τῆς χρήσεως καὶ τῆς ἀνταλλαγῆς· ἀεχάστου κτήματος διττὴ ἡ χρῆσις ἐστίν, ἡ μὲν οἰκεία ἢ δ' οὐκ οἰκεία τοῦ πράγματος, οἷον ὑποδήματος ἢ τε ὑπόδεσις

¹ Πολιτ. Α, 6, 11. ² Πολιτ. Α, 8.

καὶ ἡ μεταβλητικὴ ἀμρότεροι γὰρ ὑποδήματος χρήσεις». ¹ Ἡ ἀνταλλαγή ἐφαρμόζεται εἰς πᾶν εἶδος ἰδιοκτησίας, γεννᾶται δὲ κατὰ πρῶτον μεταξὺ βαρβάρων λαῶν, καταλλκττόντων πρὸς ἀλλήλα τὰ χρήσιμα, οἶον οἶνον πρὸς σῖτον διδόντες καὶ λαμβάνοντες, καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων ἕκαστον· ἀλλ' ἡ ἀνταλλαγή, ἣτις λαμβάνει χώραν μόνον ἐν πρωτογενεῖ καταστάσει, ἐν τῷ πατριαρχικῷ βίῳ, ἀναπτυσσομένων τῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώπου, προάγει ἕτερον εἶδος κτήσεως, τὸ ὁποῖον δὲν εἶνε μὲν φυσικόν, ἀλλ' εἶνε ἀναγκαῖον· «ξενικώτερος γενομένης τῆς βοθείας τῷ εἰσάγεσθαι ὧν ἐνδεεῖς καὶ ἐκπέμπειν ὧν ἐπλεόναζον, ἐξ ἀνάγκης ἢ τοῦ νομίσματος ἐπορίσθη χρήσις». Οὕτω διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ νομίσματος εἰς τὰς συναλλαγὰς, ἐπῆλθεν ἕτερον εἶδος χρησιματιστικῆς, τὸ καπηλικόν, δι' οὗ ζητεῖται πόθεν καὶ πῶς τὸ νόμισμα μεταβαλλόμενον πλεῖστον ποιήσει κέρδος. Ἔργον τῆς χρηματιστικῆς ἐστὶ τὸ δύνασθαι θεωρῆσαι πόθεν ἔσται πλῆθος χρημάτων· «ποιητικὴ γὰρ ἐστὶ τοῦ πλούτου καὶ χρημάτων· καὶ γὰρ τὸν πλοῦτον πολλάκις τιθέασι νομίσματος πλῆθος· λῆρος εἶναι δοκεῖ τὸ νόμισμα καὶ νόμος παντάπασι, φύσει δ' οὐδέν· ἔστι γὰρ ἑτέρα ἡ χρηματιστικὴ καὶ ὁ πλοῦτος ὁ κατὰ φύσιν, καὶ αὕτη μὲν οἰκονομικὴ, ἡ δὲ καπηλικὴ ποιητικὴ χρημάτων, οὐ πάντως ἀλλ' ἢ διὰ χρημάτων μεταβολῆς»· ἀλλ' ὅ,τι ἰδίως καταδικάζει ὁ φιλόσοφος ὡς παρὰ φύσιν, εἶνε ὁ τόκος· «εὐλογώτατα μισεῖται ἡ ὀβολοστατικὴ διὰ τὸ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ νομίσματος εἶναι τὴν κτῆσιν καὶ οὐκ ἐφ' ὅ,περ ἐπορίσθη· ὁ τόκος γίνεται νόμισμα νομίσματος· ὥστε καὶ μάλιστα παρὰ φύσιν οὗτος τῶν χρηματισμῶν ἐστίν». ² Εἶνε αὗται ἰδέαι, ἐπιτρεπόμεναι βεβαίως εἰς ἀσκητὴν ἢ ἱεροκῆρυκα τῶν νεωτέρων χρόνων, ἀλλ' αἵτινες εἶνε ἀκατάληπτοι, ὑποστηριζόμεναι ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀν δὲν ἤρχετο ἐπίκουρος αὐτῷ ἢ πρόληψις τῆς ἀρχαίας κοινωνίας, ὅτι ἡ πρὸς χρηματισμὸν ἐργασία εἶνε ἀνελεύθερον ἐπιτήδευμα, ἴδιον μόνον δούλων. Ἡ ἐμπορία, ἡ χρηματιστικὴ, ὑπῆρξαν οἱ σπουδαιότατοι ἀγωγοὶ τῆς συγκοινωνίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν λαῶν· δικαίως δὲ εἶπεν ὁ Buckle, ἐν τῷ ἀθανάτῳ αὐτοῦ ἔργῳ, ὅτι μετὰ τὸν ἐπιστημονικὸν ζῆλον, οὐδὲν ἕτερον πάθος προὔξενησε τοσαῦτα ἀγαθὰ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, ὅσον ὁ πρὸς χρηματισμὸν ἔρως· ἀληθῶς ἀνευ πλούτου, ἀνευ χρηματιστικῆς καὶ ἐμπορίας, οὐδεμία ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ ἀνεσις, συνεπῶς καὶ οὐδεμία ἐπιστήμη ἢ τέχνη.

Ὁ Πλάτων καταστρέφει τὴν οἰκογένειαν, ἀπορροφωμένην ἐν τῇ μεγάλῃ ἀρχῇ τῆς πολιτείας. Ἡ πολιτεία κατ' αὐτὸν εἶνε εὐρυτάτη οἰκογένεια,

¹ Δὲν ἠθέλετι πιστεύσει, ὅτι ἀναγινώσκει τὸν ὅρισμὸν τῆς ἀξίας ὡς χρήσεως καὶ ὡς ἀνταλλαγῆς, δημοτικὸν γενόμενον ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ Σμιθ, καταστάντα δὲ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν βᾶσει ἀπάντων τῶν ἐγχειριδίων τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας ; (Blanqui, Histoire de l'Économie politique. tom Ier, 49). ² Πολ. Α, 3, 10.

κοινοὺς ἔχουσα τοὺς παῖδας καὶ τὰς γυναῖκας, ἢ ἐν στενοτάτοις ὁρίοις ὑφισταμένη ἐν τοῖς Νόμοις· τοῦναντίον ἡ οἰκογένεια τοῦ Σταγειρίτου εἶνε ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἀληθοῦς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ πρώτη ἐκδήλωσις τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνικότητος. Ἡ ἐνότις τῆς οἰκογενείας, ἡ τελεία αὐτῆς ὑπόστασις ἀπαιτεῖ τὴν πειθαρχίαν καὶ τὴν ὑποταγὴν εἰς τινὰ ἀρχήν· τὴν ἀρχὴν δὲ ταύτην ἐκπροσωπεῖ ἐν τῇ οἰκογενείᾳ ὁ πατήρ· ἀδὲν γὰρ δοῦλος ὅλως οὐκ ἔχει τὸ βουλευτικόν, τὸ δὲ θῆλυ ἔχει μὲν, ἀλλ' ἄκυρον· ὁ δὲ παῖς ἔχει μὲν, ἀλλ' ἀτελές»· ὡσαύτως καὶ καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἠθικὴν ἀρετὴν, ὁ πατήρ πρέπει νὰ ἔχη αὐτὴν καθ' ὅλοκληρίαν, ἐκ δὲ τῶν ἄλλων μελῶν τῆς οἰκογενείας δὲν ἔχουσιν αὐτὴν ἅπαντα πλήρη, ἀλλ' ἕκαστον κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἐν τῇ οἰκογενείᾳ σημασίαν καὶ θέσιν· ἡ γυνὴ δὲν δύναται νὰ ἔχη τὰς αὐτὰς μετὰ τοῦ ἀνδρὸς ἀξιώσεις ἐν τῇ οἰκογενείᾳ καὶ τῇ πολιτείᾳ, καθὰ ἐφρόνει ὁ Σωκράτης· ἡ γυνὴ ἴστανται ἐν ἡττονι τοῦ ἀνδρὸς μοίρᾳ, συνεπῶς δὲν δικαιούται νὰ διεκδικῇ τὰ αὐτὰ μετὰ τοῦ ἀνδρὸς δικαιώματα, «οὐ γὰρ ἡ αὐτὴ σωφροσύνη γυναικὸς καὶ ἀνδρὸς, οὐδ' ἀνδρία καὶ δικαιοσύνη», ἀλλ' ἡ μὲν ἀρχικὴ ἀνδρία, ἡ δ' ὑπηρετικὴ». Ὡσαύτως καὶ ὁ παῖς, ἀτελής ὢν, στερεῖται ἀληθοῦς ἀρετῆς, ὀφείλει δὲ ταύτην εἰς τὸν «τέλειον καὶ τὸν ἡγούμενον», εἰς τὸν πατέρα, ὡς τὸν πραγματικὸν αὐτοῦ ἀντιπρόσωπον.¹

Ἡ οἰκογένεια τοῦ Ἀριστοτέλους εἶνε ἡ πρώτη ἐξέλιξις καὶ βαθμὶς τῆς πολιτικῆς κοινωνίας· αἱ δὲ διάφοροι αὐτῆς σχέσεις εἶνε αἱ ἐν μικρογραφίᾳ σχέσεις τῆς ἐξ αὐτῆς ἀναπτυχθησομένης πολιτείας. Ἄπαντα ταῦτα, ἡ κοινωνικότης τοῦ ἀνθρώπου, ὡς τὸ πρῶτον πρὸς πολιτικὸν βίον ἐνστικτον καὶ βῆμα, ἡ οἰκογένεια, ὡς ἡ τελειότερα ἐκδήλωσις αὐτῆς καὶ ἡ προπαρασκευὴ τῆς πολιτείας, διετυπώθησαν ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ τῶν *Πολιτειῶν*. Ἦδη καιρὸς νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὸ κυρίως ἀντικείμενον—εἰς τὴν πολιτείαν· ἀλλὰ πρὸ τούτου ὁ συγγραφεὺς ποιεῖται λόγον περὶ τῶν ἀποφνημαμένων περὶ τῆς πολιτείας τῆς ἀρίστης.

«Ἐπεὶ δὲ προκίρουμεθα θεωρῆσαι περὶ τῆς κοινωνίας τῆς πολιτικῆς, ἡ κρᾶτίστη πάντων τοῖς δυναμένοις ζῆν ὅτι μάλιστα κατ' εὐχὴν, δεῖ καὶ τὰς ἄλλας ἐπισκέψασθαι πολιτείας, αἷς τε χρῶνται τινες τῶν πόλεων τῶν εὐνομεῖσθαι λεγομένων, καὶν εἴ τινες ἕτεροι τυγχάνωσιν ὑπὸ τινῶν εὐρημέναι καὶ δοκοῦσαι καλῶς ἔχειν, ἵνα τότε ὀρθῶς ἔχον ὀφθῆ καὶ τὸ χρήσιμον, ἔτι δὲ τὸ ζητεῖν τι παρ' αὐτὰς ἕτερον μὴ δοκῆ πάντως εἶναι σοφίζεσθαι βουλομένων, ἀλλὰ, διὰ τὸ μὴ καλῶς ἔχειν ταύτας τὰς νῦν ὑπαρχούσας, διὰ τοῦτο ταύτην δοκῶμεν ἐπιβαλέσθαι τὴν μέθοδον».² Ὁ χαρακτήρ λοιπὸν τοῦ δευτέρου τῶν *Πολιτικῶν* βιβλίου εἶνε πολεμικὸς καθ' ὅλοκληρίαν· ἡ ἐπίκρισις ἰδίως τῶν θεωριῶν τοῦ Πλάτωνος ἐν τῇ *Πολιτείᾳ* περὶ κοινογαμίας, περὶ καταργήσεως τῆς ἰδιοκτησίας, ὡς πράγ-

¹ Πολ. Α. 11—13. ² Πολ. Β, 1.

ματι ἀντιθέτου εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, εἶνε μακρὰ καὶ λεπτομερής· ταύτην δ' ἀκολουθεῖ ἡ περιγραφή καὶ ἀνάλυσις ἀρχαίων τινῶν πολιτευμάτων, ἐν ἧ ἀληθῶς ἐπιλάμπει ἡ πολυμαθία καὶ ἡ φιλοσοφικὴ βεβαιότης τοῦ φιλοσόφου. Τὸ βιβλίον τοῦτο εἶνε, ὑπὸ τινος ἔποψιν, εἶδος ἱστορίας τῶν πολιτειῶν τῆς ἀρχαιότητος. Καὶ ἡ σύντομος αὕτη ἱστορικὴ σκιαγραφία μᾶς παρκαμθεῖ τοῦλάχιστον διὰ τὴν ἀνεπανόρθωτον ἀπώλειαν τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἔργου τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ φέροντος τὸν τίτλον *Πολιτεῖαι*, καὶ τοῦ ὁποίου τὰ *Πολιτικά*, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἀποτελοῦσιν ἀτελῆ περίληψιν.

Ἐπικρίνων τὴν Πολιτείαν ὁ Ἀριστοτέλης, οὐ μόνον καταδεικνύει τὸ ψευδές καὶ ἀνυπόστατον πολλῶν αὐτῆς θεωριῶν, ἀλλὰ καὶ λαμβάνει ἐκ τούτου ἀφορμὴν, ὅπως ἀναπτύξῃ καὶ διατυπώσῃ τὰς θεωρίας αὐτοῦ περὶ τῶν ζητημάτων τούτων. Τὸ τεμάχιον κέκτηται μεγάλην ἀξίαν· εἶνε ἡ πρώτη προσβολὴ κατὰ τῶν κοινωνιστικῶν δογμάτων περὶ κοινογαμίας καὶ κοινοκτησίας, καθὰ ταῦτα διετυπώθησαν ἐν τῇ πλατωνικῇ Πολιτείᾳ.

Τὴν κοινότητα τῶν γυναικῶν καὶ τῶν κτήσεων ὁ Πλάτων ἀνεκήρυξε συμφέρουσαν χάριν τῆς ἐνότητος τῆς πολιτείας, ὅπως αὕτη ἐν ὀρισμένῳ σχεδίῳ συμπαγῆς βαίνει πρὸς τινὰ τελικὸν σκοπὸν· ἀλλὰ πραγματουμένης τῆς ἐνότητος ταύτης, ὁ πολίτης ἀπόλλυσι πᾶσαν ἰδιοφυΐαν, συνεπῶς ὁ σκοπὸς τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ δὲν ἐκπληροῦται· διότι «φανερὸν ἐστίν, ὡς προϋούσα καὶ γιγνομένη μία μᾶλλον οὐδὲ πόλις ἔσται· πλῆθος γάρ τι τὴν φύσιν ἐστίν ἡ πόλις. γιγνομένη τε μία μᾶλλον, οἰκία μὲν ἐκ πόλεως, ἀνθρώπος δ' ἐξ οἰκίας ἔσται· μᾶλλον γὰρ μίαν τὴν οἰκίαν τῆς πόλεως φαίημεν ἂν, καὶ τὸν ἕνα τῆς οἰκίας· ὥστ' εἰ καὶ δυνατὸς τις εἴη τοῦτο δρᾶν, οὐ ποιητέον· ἀναιρήσει γὰρ τὴν πόλιν. Οὐ μόνον δ' ἐκ πλειόνων ἀνθρώπων ἐστίν ἡ πόλις, ἀλλὰ καὶ ἐξ εἴδει διαφερόντων· οὐ γὰρ γίγνεται πόλις ἐξ ὁμοίων· ἕτερον γὰρ συμμαχία καὶ πόλις· τὸ μὲν γὰρ τῷ ποσῷ χρήσιμον, καὶ ἢ τὸ αὐτὸ τῷ εἴδει· βοηθείας γὰρ χάριν ἢ συμμαχία πέφυκεν, ὥσπερ ἂν εἰ σταθμὸς πλεῖον ἐλκύσει».¹

Θυδέποτε λοιπὸν πρέπει ν' ἀποκλεισθῇ ἀπὸ τῆς καλῶς ὀργανωμένης πολιτείας ἡ ἰδέα τῆς πολλαπλότητος, τῆς ἀτομικότητος, κατὰ τὴν ἀνάλογον νεωτέραν ἔκφρασιν, ἢ ὅπως ὁ Ἀριστοτέλης λέγει, τῆς αὐταρκειας, ἐφ' ἧς ὀφείλει νὰ βασιζέται ἡ πολιτεία, διότι τὸ «λίαν ἐνοῦν ζητεῖν τὴν πόλιν οὐκ ἐστίν ἄμεινον. Οἰκία μὲν γὰρ αὐταρκέστερον ἐνός, πόλις δ' οἰκίας· καὶ βούλεται γ' ἡδὴ τότε εἶναι πόλις, ὅταν αὐτάρκη συμβαίη τὴν κοινωνίαν εἶναι τοῦ πλήθους. Εἴπερ οὖν αἰρετώτερον τὸ αὐταρκέστερον, καὶ τὸ ἥττον ἐν τοῦ μᾶλλον αἰρετώτερον».²

¹ Ἀποδειχθέντος ὅτι ἡ αὐτάρκεια εἶνε προσὸν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, σπουδαῖος δὲ λόγος πρὸς ὑπάρξιν ἀληθοῦς πολιτικῆς κοινωνίας, ἡ δὲ ἐνό-

¹ Πολιτ. Β, 2. ² Πολιτ. Β, 2.

της, ὅπως ἐννοεῖ αὐτὴν ὁ Πλάτων, οὐδαμῶς συντελεῖ πρὸς τὴν ἐπίτευξιν τοῦ ἀληθοῦς σκοποῦ τῆς πολιτείας, ἔπεται ὅτι ἡ κοινογαμία καὶ ἡ κοινοκτησία, αἱ θεμελιώδεις τῆς ἐνότητος ταύτης βάσεις, εἶνε ψευδεῖς ἰδέαι, ὧν τὰ ἀποτελέσματα ἔσονται δυσάρεστα διὰ πᾶσαν κοινωνίαν, βλάβην μέλλοντα καὶ ἐπενέγκωσιν· «ἤκιστα γὰρ ἐπιμελείας τυγχάνει τὸ πλείστων κοινόν· τῶν γὰρ ἰδίων μάλιστα φροντίζουσι, τῶν δὲ κοινῶν ἥττον, ἢ ὅταν ἐκάστῳ ἐπιβάλλει. Πρὸς γὰρ τοῖς ἄλλοις ὡς ἐτέρου φροντίζοντος ὀλιγωροῦσι μᾶλλον, ὥσπερ ἐν ταῖς οἰκετικαῖς διακονίαις οἱ πολλοὶ θερμάποντες ἐνίοτε χειρόν ὑπηρετοῦσι τῶν ἐλαττόνων. Γίνονται δ' ἐκάστῳ χίλιοι τῶν πολιτῶν υἱοί, καὶ οὗτοι οὐχ ὡς ἐκάστου, ἀλλὰ τοῦ τυχόντος ὁ τυχὼν ὁμοίως ἐστὶν υἱός· ὥστε πάντες ὁμοίως ὀλιγορήσουσιν». Καὶ οὐ μόνον τοῦτο· κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον αἴρεται τὸ αἶσθημα τῆς φιλίας καὶ τῆς ἀγάπης μεταξὺ τῶν πολιτῶν, τὸ παραγόμενον ἐκ τοῦ ἐρωτικοῦ αἰσθήματος, ὃ, περ εἶνε ὁ δεσμός ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς, γονέων καὶ τέκνων, εὐρύτερον δὲ μεταξὺ συγγενῶν καὶ φίλων· ἡ δὲ κοινωνία ἀπόλλυσι τὴν ἰδιοτυπίαν αὐτῆς, ἧς ἐνεκα αὖξει ἢ ἐλαττοῦται ἡ πρὸς ἀλλήλους σύμπνοια τῶν πολιτῶν, αἰσθανομένων ὅτι ὡς μέλη πολιτικῆς κοινωνίας ὑπηρετοῦσι μᾶλλον ἓνα ἀφηρημένον σκοπὸν, ἤκιστα δὲ τὴν ἰδίαν αὐτάρκειαν. Καθὼς δὲ ὁ Ἀριστοφάνης λίαν ὀρθῶς ἐν τῷ Συμποσίῳ ¹ λέγει, ὅτι ὁ ἔρως εἶνε τὸ αἴτιον τὸ πρῶτον τὰ δύο ἀντίθετα φύλα πρὸς τὴν ἐν μιᾷ ὑπάρξει συνένωσιν αὐτῶν καὶ ἁρμονικὴν συμβίωσιν, οὕτως ὁ Ἀριστοτέλης νομίζει, ὅτι ὑπὸ εὐρυτέραν ἐννοίαν ἢ φιλία εἶνε ἡ συμπαγεῖς καθιστάσα τὰς πόλεις. οὕτω γὰρ ἂν ἤκιστα στασιάζοιεν. ²

Οἱ αὐτοὶ λόγοι, δι' οὓς ἡ κοινογαμία εἶνε βλαβερὰ, ἐφαρμόζονται ἐπίσης καὶ διὰ τὴν κοινοκτησίαν. «Ὅλως δὲ τὸ συζῆν καὶ κοινωνεῖν τῶν ἀνθρωπικῶν πάντων χαλεπὸν, καὶ μάλιστα τῶν τοιούτων· δηλοῦσι δ' αἱ τῶν συναποδήμων κοινωνίαι· σχεδὸν γὰρ οἱ πλεῖστοι διαφερόμενοι ἐκ τῶν ἐν ποσὶ καὶ ἐκ μικρῶν προσκρούοντες ἀλλήλοις». Ἀλλ' ὁ Ἀριστοτέλης, ἐπιτιθέμενος κατὰ τοῦ θεσμοῦ τούτου, προτείνει ἕτερόν τινα μέσον ὄρον, τουτέστι «βέλτιον εἶναι μὲν ἰδίας τὰς κτήσεις, τῇ δὲ χρήσει ποιεῖν κοινάς. Ὅπως δὲ γίνονται τοιαῦτα, τοῦ νομοθέτου ἔργον ἰδίον ἐστίν»· καὶ τοῦτο συμβαίνει ἐν Λακεδαιμόνι, ἐν ἧ «τοῖς δούλοις χρῶνται τοῖς ἀλλήλων ὡς ἰδίοις, ἔτι δ' ἵπποις καὶ κυσὶ, καὶ δεηθῶσιν ἐφοδίων ἐν ταῖς ἀγροῖς κατὰ τὴν χώραν». Ἀλλ' ὅταν καὶ ἂν φαίνεται εὐπρόσωπος καὶ φιλόανθρωπος ἡ τοιαύτη νομοθεσία, δυναμένη ν' ἀπαλλάξῃ πολλῶν κακῶν τὴν πολιτείαν, ὑφ' ὧν αἱ ἕτεροι περιβάλλονται, ἐν τούτοις ἔχει ἄλλα κακὰ μείζονα, ἀπεὶ καὶ τοὺς τὰ κοινὰ κακτημένους καὶ κοινωνοῦντας πολλῶ διαφερομένους μᾶλλον ὀρώμεν ἢ τοὺς χωρὶς τὰς εὐεχίας ἔχοντας·

¹ Ὁ ἔρως ἔμφυτος ἀλλήλων τοῖς ἀνθρώποις καὶ τῆς ἀρχαίας φύσεως συναγωγῆς καὶ ἐπιχειρῶν ποιῆσαι ἐν ἐκ δυοῖν καὶ ἰάσασθαι τὴν φύσιν τὴν ἀνθρωπίνην· 194.

² Πολιτ. Β', 3, 4.

ἀλλὰ θεωροῦμεν ὀλίγους τοὺς ἐκ τῶν κοινωنيῶν διαφερομένους πρὸς πολλοὺς συμβάλλοντας τοὺς κεκτημένους ἰδίᾳ τὰς κτήσεις». ¹

«Ἡ μὲν οὖν πολιτεία, περὶ ἧς ὁ Σωκράτης εἶρηκε, ταύτας τε τὰς ἀπορίας ἔχει καὶ τούτων οὐκ ἐλάττους ἑτέρας . . . σχεδὸν δὲ παραπλησίως ἔχει καὶ περὶ τοὺς Νόμους τοὺς ὑστερον γραφέντας . . . εἰσι δὲ τινες πολιτεῖαι καὶ ἄλλαι, αἱ μὲν ἰδιωτῶν, αἱ δὲ φιλοσόφων καὶ πολιτικῶν, πασαι δὲ τῶν καθεστηκυιῶν, καὶ καθ' ἃς πολιτεύονται νῦν, ἐγγύτερόν εἰσι τούτων ἀμφοτέρων». ²

Αὗται αἱ πολιτεῖαι, ἃς μετὰ τὴν τοῦ Πλάτωνος ἐπικρίνει ὁ Ἀριστοτέλης, εἶνε ἢ τοῦ Φαλέου τοῦ Χαλκηδονίου καὶ ἢ τοῦ Μιλησίου Ἰπποδάμου, ὧν τὴν ἔρευναν ἐκτενῶς ἐπιχειρεῖ ὁ φιλόσοφος, καὶ εἰς ἃς θέλουσιν ἀφιερῶθαι ὡδε ὀλίγαι λέξεις:

Ἡ πολιτεία Φαλέου τοῦ Χαλκηδονίου τοῦτο εἶχε τὸ ἴδιον, ὅτι ἴσας ἐποίει τὰς κτήσεις τῶν πολιτῶν· καὶ ἢ μὲν πραγματοποιήσεις τῆς ἰσοκτησίας ἐν πόλεσι κατοικιζομέναις εὐθὺς οὐ χαλεπὸν, τὰς δ' ἤδη κατοικουμέναις ἐργωδέστερον μὲν, ὅμως δὲ τάχιςτ' ἂν ὀμαλισθῆναι τῷ τὰς προῖκας τοὺς μὲν πλουσίους διδόναι μὲν λαμβάνειν δὲ μή». Τοιαύτη εἶνε ἢ ἰσοκτησία τῆς πολιτείας τοῦ Φαλέου· ἀλλ' ἀντὶ ταύτης ὁ Ἀριστοτέλης φρονεῖ, ὅτι καλλίων ἔσται ἢ πολιτεία, ἐν ἧ «οὐχ ἰκανόντ' οὐσίαις ἴσας ποιῆσαι τὸν νομοθέτην, ἀλλὰ τοῦ μέσου στοχαστέον. Ἔτι δ' εἴ τις καὶ τὴν μετρίαν τάξιεν οὐσίαν πασαι, οὐδὲν ὕψελος· μᾶλλον γὰρ δεῖ τὰς ἐπιθυμίας ὀμαλίζειν ἢ τὰς οὐσίας· τοῦτο δ' οὐκ ἔστι μὴ παιδευομένοις ἰκανῶς ὑπὸ τῶν νόμων»· ἀντὶ λοιπὸν τῆς ἰσοκτησίας, ἣτις οὐδὲν ἔξει σταθερὸν ἀποτέλεσμα διὰ τὴν εὐημερίαν ἐν τῇ πολιτείᾳ, κρεῖττον εἶνε ὅπως ὁ νομοθέτης φροντίσῃ «τοὺς ἐπεικεῖς τῇ φύσει τοιούτους παρασκευάζειν, ὥστε μὴ βούλεσθαι πλεονεκτεῖν, τοὺς δὲ φύλους, ὥστε μὴ δύνασθαι· τοῦτο δ' ἔστιν, ἂν ἦττους τε ὦσι καὶ μὴ ἀδικῶνται». ³

Τοιαύτη μὲν ἢ ἐπὶ τῆς ἰσοκτησίας βασιζομένη πολιτεία Φαλέου τοῦ Χαλκηδονίου. Ἰπποδάμος δ' Εὐρυφῶντος Μιλήσιος, ὃς καὶ τὴν τῶν πόλεων διαίρεσιν εὔρε, καὶ τὸν Πειραιᾶ κατέταξε, πρῶτος τῶν μὴ πολιτευομένων ἐνεχείρησέ τι περὶ πολιτείας εἰπεῖν τῆς ἀρίστης». ⁴

Ὁ Ἰπποδάμος ἦτο ἀρχιτέκτων· πρῶτος αὐτὸς κατασκεύαπεν εὐθύγραμμον κανονικὴν πόλιν· ταύτας λοιπὸν τὰς ἀρχιτεκτονικὰς θεωρίας τοῦ ἡδουλήθη νὰ πραγματοποιήτῃ καὶ ἐν τῇ κατασκευῇ τῆς πολιτείας· κατασκεύαξε δὲ τὴν πόλιν τῷ πλήθει μὲν μυριάνδρον, εἰς τρία δὲ μέρη διηρημένην· ἐποίει γὰρ ἐν μὲν μέρος τεχνίτας, ἐν δὲ γεωργοὺς, τρίτον δὲ τὸ προπολεμοῦν καὶ τὰ ὄπλα ἔχον». Ἡ πολιτεία τοῦ Ἰπποδάμου εἶχε πολὺ τὸ παρεμφερὲς πρὸς τὴν τῶν Ἀθηναίων καὶ τὴν τοῦ Πλάτωνος· «οὐτε γὰρ τεχνῆται καὶ οἱ γεωργοὶ καὶ οἱ τὰ ὄπλα ἔχοντες κοινωνοῦσι

¹ Πολιτ. Β. 5. ² Πολιτ. Β. 5—7. ³ Πολ. Β. 7. ⁴ Πολιτ. Β. 8.

τῆς πολιτείας πάντες, οἱ μὲν γεωργοὶ οὐκ ἔχοντες ὄπλα, οἱ δὲ τεχνῖται οὔτε γῆν οὔτε ὄπλα, ὥστε γίνονται σχεδὸν δοῦλοι τῶν τὰ ὄπλα κακτῶ-
μένων»· ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ πολιτεία εἶνε ἐλλειπής, πλάττουται τὴν ἐν τῇ
πολιτεία ἀνομοιότητά· «μετέχειν μὲν οὖν πατρῶν τῶν τιμῶν ἀδύνατον·
ἀνάγκη γὰρ ἐκ τῶν τὰ ὄπλα ἔχόντων καθίστασθαι καὶ στρατηγοὺς καὶ
πολιτοφύλακας καὶ τὰς κυριωτάτας ἀρχάς ὡς εἶπειν· μὴ μετέχοντας δὲ
τῆς πολιτείας πῶς οἶον τε φιλικῶς ἔχειν πρὸς τὴν πολιτείαν;». ¹

Οὕτως ἔχουσιν αἱ πολιτεῖαι, καὶ ὑπό τινα εὐρημέται, ὡς ἐπικρίνων
ἀπορρίπτει ὁ Ἀριστοτέλης, ὡς εὐτυμρόρους καὶ τῆ ἀνθρωπίνῃ φύσει πο-
λεμίας. Μεταβαίνων εἶτα ἀπὸ τούτων εἰς τὰς καθεστηκυῖας, διεξέρχεται
πολλὰς τῶν συγχρόνων αὐτοῦ πολιτειῶν, ἐν Ἑλλάδι τε καὶ ἐκτὸς τῆς
Ἑλλάδος, δοκιμάζων κατὰ πόσον αὐταὶ εἶνε νενομοθετημέναι καλῶς ἢ μὴ
καλῶς πρὸς τὴν ἀρίστην τάξιν, ἐπαινεῖ ἢ ψέγει τὴν Ἀκκεδαιμονίων πο-
λιτείαν καὶ τὸ πρότυπον ταύτης τὴν κρητικὴν, ἐκ δὲ τῶν τῆς ἕξω Ἑλ-
λάδος ἐνδιατρίβει περὶ τὴν πολιτείαν τῶν Καρχηδονίων, καλῶς, μάλι-
στα δ' ἐν ἀπαρπλησίως τοῖς Ἀχαιοῖσι πολυτευομένων, καὶ περὶ τῶν πο-
λιτικῶν τῶν ὁποίων καθεστῶτων πλείστας εἰδήσεις διέσωσεν ἐν τοῖς
Πολιτικαῖς ὁ Ἀριστοτέλης.

Ἰδωμὲν ἤδη πῶς οὗτος ὁρίζει τὴν πολιτείαν, τὴν φύσιν αὐτῆς
καὶ τῶν διαφόρων στοιχείων, τῶν αὐτὴν ἀποτελούντων, ὧν ἄνευ οὐκ
ἔστι δυνατόν κατανοηθῆναι. Σκοπῶν τις γὰρ ὁρίσθαι τὴν πολιτείαν, πρέπει
κατὰ πρῶτον γὰρ ἐρωτήσθαι τί ποτέ ἐστιν ἡ πόλις, ἐν ἣ αὕτη ἀντιπροσωπεύε-
ται· ἀλλ' ἡ πόλις δὲν εἶνε τι συμπληρὸν, ἐνιαῖον, ἄνευ ἰδιαιτέρων, ἐν αὐτῇ
ἐμπεριλαμβανομένων στοιχείων, συνίσταται δ' ἐκ πολλῶν διαφόρων πρὸς
ἄλληλα μορίων, τῶν πολιτῶν· λοιπὸν ἀπρότερον ὁ πολίτης ζητητέος· ἡ
γὰρ πόλις πολιτῶν τι πλῆθος ἐστίν· ὥστε τίνα γὰρ καλεῖν πολίτην, καὶ
τίς ὁ πολίτης ἐστὶ, σχεπτέον». ²

Ἀλλὰ τί ἐστὶ πολίτης; τοῦτο ὑπόκειται εἰς πολλὰς ἀντιρρήσεις· ἐν
γένει καθολικός ὁρισμὸς δὲν δύναται γὰρ δοθῆ τῆς ἐννοίας ταύτης, καθότι
ἄλλη εἶνε συνήθως ἡ φύσις τοῦ πολίτου, ἀπορρέουσιν ἀπὸ τῶν καθηκόν-
των αὐτοῦ αἰετοτε, ἐν ταῖς δημοκρατίαις, καὶ ἄλλη ἐν ταῖς μοναρχίαις.
«Ὁ δὲ πολίτης οὗ τῶ οἰκεῖν που πολίτης ἐστὶ· καὶ γὰρ μέτοικοι καὶ
δοῦλοι κοινωνοῦσι τῆς οἰκίσεως· οὐδ' οἱ τῶν δικαίων μετέχοντες οὕτως
ὥστε καὶ δίκην ὑτέχειν καὶ δικάζεσθαι· τοῦτο γὰρ ὑπάρχει καὶ τοῖς ἀπὸ
συμβόλων κοινωνοῦσιν». ³ Ἐν γένει λοιπὸν ὁ ὁρισμὸς τοῦ πολίτου τότε
εἶνε ὀρθὸς μόνον, ὅποτε μετέχει κρίσεως καὶ ἀρχῆς· τοιαύτη δὲ εἶνε ἡ
φύσις αὐτοῦ κατ' ἐξοχὴν μόνον ἐν δημοκρατίᾳ.

Ἐν ἐκάστη πολιτείᾳ διάφορος εἶνε καὶ τοῦ πολίτου ἡ φύσις· «ἐπεὶ
γὰρ πλείους εἰσὶν αἱ πολιτεῖαι, καὶ εἰδὴ πολίτου ἀναγκαστὸν εἶναι πλείω,

¹ Πολιτ. Β'. 8. ² Πολιτ. Γ. 1. ³ Πολιτ. Γ. 1.

καὶ μάλιστα τοῦ ἀρχομένου πολίτου, ὥστ' ἐν μὲν τινι πολιτείᾳ τὸν βάνουσον ἀναγκαῖον εἶναι καὶ τὸν θῆτα πολίτας, ἐν τισὶ δ' ἀδύνατον, οἷον εἴ τις ἐστὶν ἢν κλοῦσιν ἀριστοκρατικὴν, καὶ ἐν ἣ κατ' ἀρετὴν αἰτιμαὶ δίδονται καὶ κατ' ἀξίαν· οὐ γὰρ οἷον τ' ἐπιτηδεῦσαι τὰ τῆς ἀρετῆς ζῶντα βίον βάνουσον ἢ θητικόν». ¹ Λοιπὸν, ἀδήλον ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι τινὸς μὲν πόλεως ὁ αὐτὸς, τινὸς δ' ἕτερος, κάκεινος οὐ πᾶς, ἀλλ' ὁ πολιτικὸς καὶ κύριος, ἢ δυνάμενος εἶναι κύριος, ἢ καθ' αὐτὸν ἢ μετ' ἄλλων, τῆς τῶν κοινῶν ἐπιμελείας». ¹ Τοιοῦτος ὁ πολίτης διὰ βραχέων, οἷον ἐνδοῖ αὐτὸν ἢ ἀρχαία πολιτεία· πόσον δὲ ἦτο ψευδὴς ἢ θεωρία αὕτη, καὶ εἰς ποῖα κατέληξεν ἀποτελέσματα, ἐρρέθη ἤδη ἀλλαχοῦ. Εἶχεν ἀναβιδάσει εἰς τοιοῦτον περιωπῆς σημεῖον τὴν πολιτείαν ἢ ἀρχαιότητα, ὥστε ὁ εὐγενέστατος διὰ τὸν ἄνθρωπον τίτλος ἦτο τὰ πολιτικὰ πράττειν· ἀλλ' ἡ ἐργασία, τὸ εὐγενές τοῦτο θεμέλιον τοῦ νεωτέρου κοινωνικοῦ βίου, ἐθεωρήθη ἀνάξιον δι' ἄνδρα καλῶς καὶ ἐλευθέρως ἡγμένον· ἐντεῦθεν ἢ οὐκ ἐκείνη πτώσις τῆς ἀρχαίας πολιτείας, γενομένης θύμα τῶν ἰδίων ἐαυτῆς μελῶν, τῶν πολιτῶν, καταβλήθέντων ἠθικῶς καὶ φυσικῶς, ἐνεκα τῆς φυγοπονίας καὶ τῶν αὐτῆς ἀποτελεσμάτων, τῆς πενίας, τῆς ἐκπτώσεως τοῦ χαρακτῆρος, ἀφορμῶν, αἵτινες τοσοῦτον συνετέλεσαν πρὸς τὴν πτώσιν τῆς Ἑλλάδος, μετὰ βραχυτάτην πολιτικῆς ἰσχύος διάρκειαν.

Τοιαύτη ἡ φύσις τοῦ πολίτου, ἀλλὰ τίς ἡ πολιτεία; «ἔστι πολιτεία πόλεως τάξις τῶν τ' ἄλλων ἀρχῶν καὶ μάλιστα τῆς κυρίας πάντων· κύριον μὲν γὰρ πανταχοῦ τὸ πολίτευμα τῆς πόλεως, πολίτευμα δ' ἐστὶν ἡ πολιτεία». ² ἀλλ' αὕτη δὲν ἐπιφαίνεται αἰετοτε ὑπὸ τὴν αὐτὴν μορφήν· περὶ κλάττει δὲ κατὰ τοὺς λαοὺς καὶ τὰς περιστάσεις· λοιπὸν «ὅσαι μὲν πολιτεῖαι τὸ κοινῆ συμφέρον σκοποῦσιν, αὗται μὲν ὀρθαὶ τυγχάνουσιν οὗσαι κατὰ τὸ ἀπλῶς δίκαιον· ὅσαι δὲ τὸ σφέτερον μόνον τῶν ἀρχόντων, ἡμαρτημέναι πᾶσαι καὶ παρεκβάσεις τῶν ὀρθῶν πολιτειῶν· δεσποτικαὶ γάρ· ἡ δὲ πόλις κοινωνία τῶν ἐλευθέρων ἐστὶ. Διωρισμένων δὲ τούτων ἐχόμενόν ἐστι τὰς πολιτείας ἐπισκέψασθαι, πόσαι τὸν ἀριθμὸν καὶ τίνες εἰσὶ καὶ πρῶτον τὰς ὀρθὰς αὐτῶν· καὶ γὰρ αἱ παρεκβάσεις ἔσονται φανεραὶ τούτων διορισθεισῶν». ³

Τρία εἶνε τὰ κύρια καὶ ὀρθὰ πολιτεύματα· ὁπόταν ἀρχωσιν ἢ εἷς, ἢ ὀλίγοι, ἢ πολλοὶ πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον. «Καλεῖν δ' εἰώθημεν τῶν μὲν μοναρχιῶν τὴν πρὸς τὸ κοινὸν ἀποβλέπουσαν συμφέρον βασιλείαν, τὴν δὲ τῶν ὀλίγων μὲν πλειόνων δ' ἐνός ἀριστοκρατίαν, ἢ διὰ τὸ τοὺς ἀρίστους ἀρχεῖν, ἢ διὰ τὸ πρὸς τὸ ἀριστον τῇ πόλει καὶ τοῖς κοινωνοῦσιν αὐτῆς. Ὅταν δὲ τὸ πλῆθος πρὸς τὸ κοινὸν πολιτεύηται συμφέρον, καλεῖται τὸ κοινὸν ὄνομα πᾶσῶν τῶν πολιτειῶν, πολιτεία». ³ αὗται μὲν εἶνε αἱ μορφαὶ τῶν πολιτειῶν, ὧν σκοπὸς ἢ πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον τῆς δικαιο-

¹ Πολ. Γ, 5. ² Πολ. Γ, 6. ³ Πολ. Γ, 7.

σύνης ἐξέσκησις, ἀλλ' ὅποτεν αὐταὶ παρεκτρέπωνται τοῦ σκοποῦ τούτου, τότε ἐπέρχονται αἱ παρεκβάσεις, ἃς οὕτως δικκρίνει ὁ φιλόσοφος: «Παρεκβάσεις δὲ τῶν εἰρημένων τυραννίς, μὲν βασιλείας, ὀλιγαρχία δὲ ἀριστοκρατίας, δημοκρατία δὲ πολιτείας. Ἡ μὲν γὰρ τυραννίς ἐστὶ μοναρχία πρὸς τὸ συμφέρον τὸ τοῦ μοναρχοῦντος, ἡ δ' ὀλιγαρχία πρὸς τὸ τῶν εὐπόρων, ἡ δὲ δημοκρατία πρὸς τὸ συμφέρον τὸ τῶν ἀπόρων· πρὸς δὲ τὸ τῷ κοινῷ λυσιτελοῦν οὐδεμία αὐτῶν».¹

Προσέτι τὰ ἄνω εἰρημένα κύρια τρία πολιτεύματα, ἡ βασιλεία, ἡ ἀριστοκρατία, ἡ πολιτεία δὲν ἐπιφάνονται παρ' ἅπασιν τοῖς λαοῖς τὰ αὐτά, ἀλλὰ λαμβάνουσι διαφόρους ἀλλοιώσεις, κατὰ τὰ διάφορα ἔθνη. Οὕτως ἐπὶ παραδείγματι, μελετῶντες τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν τῶν λαῶν, βλέπομεν διάφορα εἶδη βασιλείας, τοῦ ἀρχαιοτάτου τούτου τῶν πολιτευμάτων, τὰ ὁποῖα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον δυνάμεθα ν' ἀναγάγωμεν εἰς πέντε: καὶ πρώτη μένει ἡ βασιλεία, ἡ ἀκμάστα ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων· αὕτη δ' ἦν ἐκόντων μὲν, ἐπί τισι δ' ὠρισμένοις· στρατηγὸς γὰρ ἦν καὶ δικαστὴς ὁ βασιλεὺς, καὶ τῶν πρὸς τοὺς θεοὺς κύριος· δευτέρα εἶνε ἡ βαρβαρικὴ βασιλεία· «αὕτη δ' ἐστὶν ἐκ γένους ἀρχὴ δεσποτικὴ κατὰ νόμον»· τρίτη εἶνε ἡ προσαγομένη αἰσυμνητεία· αἰρετὴ τυραννίς, διαφέρει τῆς βαρβαρικῆς, οὐχὶ ὡς μὴ κατὰ νόμον γενομένη, ἀλλ' ὡς μὴ κληρονομικὴ, τὸ μὲν ἰσόβιον, τὸ δὲ ἐπὶ τινι ὠρισμένον χρόνον· οὕτως οἱ Μυτιληναῖοι εἶλοντό ποτε ἐπὶ τινι χρόνῳ αἰσυμνήτην τὸν Πιττακόν, πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν ἐπιδραμόντων κατὰ τῆς πόλεως φυγάδων, ὧν πρόϊτταντο Ἄντιμενίδης καὶ Ἀλκαῖος· τέταρτον εἶδος βασιλείας εἶνε ἡ Λακωνικὴ, «στρατηγία ἀπλῶς κατὰ γένος αἰδίδιος»· πέμπτον δ' εἶδος βασιλείας εἶνε, «ὅταν ἡ πάντων εἷς κύριος»· ἡ δὲ βασιλεία αὕτη πολλὴν ὁμοιότητα ἔχει πρὸς τὴν οἰκογενεϊκὴν ἀρχὴν, τὴν οἰκονομικὴν, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ φιλοσόφου· «ὥσπερ γὰρ ἡ οἰκονομικὴ βασιλεία τις οἰκία ἐστίν, οὕτως ἡ βασιλεία πόλεως καὶ ἔθνους ἐνός ἢ πλειόνων οἰκονομία». Ἀλλὰ ἀκριβῶς ἐξεταζόμενα καὶ τὰ πέντε ταῦτα εἶδη τῆς βασιλείας, ἀνέχονται εἰς δύομόνον, διότι τὰ λοιπὰ τρία περιλαμβάνονται ποῦ μὲν μᾶλλον ποῦ δ' ἥττον ἐν τοῖς δυοῖν τούτοις, ἅτινα εἶνε ἡ καθαρὰ μοναρχία, ἡ παμβασιλεία καὶ ἡ λακωνικὴ βασιλεία· ἡ τελευταία αὕτη ἔχει πολλὰ προτερήματα, καὶ ἀποδείκνυται ἐκ τῆς Λακεδαιμόνου, καὶ ἐξ ἄλλων ὁμοίως αὐτῇ βασιλευμένων πολιτειῶν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἡ παμβασιλεία, καθ' ἣν ἄρχει πάντων κατὰ βούλησιν ὁ βασιλεὺς, δοκεῖ δὲ τισι κατὰ φύσιν εἶναι τὸ κύριον ἓνα πάντων εἶναι τῶν πολιτῶν, ὅπου συνέστηκεν ἐξ ὁμοίων ἢ πόλις».²

Ὅπως ὑπάρχουσι πλείω τοῦ ἐνός εἶδη βασιλείας, οὕτω καὶ δημοκρατίας καὶ ὀλιγαρχίας· καὶ πρῶτον μὲν εἶδος δημοκρατίας εἶνε ἡ πολιτεία ἐκείνη, ἡ βασιζομένη ἐπὶ τῆς ἀπολύτου τῶν πολιτῶν ἰσότητος, «κοινω-

¹ Πολ. Γ, 7. ² Πολ. Γ', 14, 15.

νούτων ἀπάντων τῆς πολιτείας ὁμοίως· ἕτερον εἶδος δημοκρατίας εἶνε τὸ ἀπὸ τιμημάτων, ὅποτε ὁ κτώμενος μόνον μετέχει τῆς ἐξουσίας, οὐχὶ δὲ καὶ ὁ μὴ κτώμενος· ἕτερον εἶδος δημοκρατίας εἶνε τὸ μετέχειν ἀπαντας τοὺς πολίτας ὅσοι ἀνυπεύθυνοι, ἄρχειν δὲ τὸν νόμον· ἕτερον δὲ τὸ πᾶσι μετεῖναι τῶν ἀρχῶν, ἐκ μόνου ἢ πολίτης, ἄρχειν δὲ τὸν νόμον· ἕτερον εἶδος, ὅποτε ἡ κυριαρχία ἀπορρέει ἀπὸ τοῦ πλήθους, οὐχὶ δὲ ἀπὸ τοῦ νόμου· τότε καθιερύεται ἡ δημοκρατία, τῶν νόμων μὴ ἀρχόντων· καθίσταται δὲ ὁ δῆμος μονάρχης, σύνθετος εἰς ἐκ πολλῶν· καὶ εὐλόγως ἡ τοιαύτη δημοκρατία δὲν δύναται νὰ ἐνομασθῆ πολιτεία, ἀφοῦ ἡ ἀρχὴ τοῦ νόμου ὑπείχει ἐνώπιον τῶν ψηφισμάτων τοῦ δήμου.¹

Ὀλιγαρχία δὲ εἶδη ὑπάρχουσι τοιαῦτα, ὅσα καὶ δημοκρατίας· ἀὲν μὲν τὸ ἀπὸ τιμημάτων εἶναι τὰς ἀρχὰς τιμικούτων ὥστε τοὺς ἀπόρους μὴ μετέχειν πλείους ὄντας, ἐξεῖναι δὲ τῷ κτωμένῳ μετέχειν τῆς πολιτείας· ἄλλο δὲ, ὅταν ἀπὸ τιμημάτων μακρῶν ὅσιν αἱ ἀρχαὶ καὶ αἰρῶνται αὐτοὶ τοὺς ἐλλείποντας· ἕτερον εἶδος ὀλιγαρχίας εἶνε, ὅταν πᾶς ἀντὶ πατρὸς εἰσὶν· τέταρτον δ' ὅταν ὑπάρχη τότε νῦν λεχθὲν καὶ ἀρχὴ μὴ ὁ νόμος ἀλλ' οἱ ἄρχοντες.²

Δὲν παρεκλογισθῆμεν τὸν συγγραφεὴ εἰς τὰ καθέκαστα τῆς λαμπρᾶς καὶ λεπτομερεστάτης τέχνης ἀνακλύσεως τῶν πολιτευμάτων, ἐν ἣ διαλάμπει ἡ ἐξοχὸς ἐμβρίθεια καὶ τὸ διορατικώτατον πνεῦμα τοῦ γράψαντος τὰς Πολιτείας. Ἦτο εἰς κατὰ τῆς νῆς γινώσκῃ καὶ νὰ μελετήσῃ αὐτὰς ἐξ οἰκείας ἀντιλήψεως καὶ πείρας· ἡ ποικίλη καὶ πλουσιωτάτη πολιτικὴ ἱστορία τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἐλληνικοῦ καὶ βυβλικου, ἔκειτο πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ μεγάλου παρατηρητοῦ ἠνεωγμένη, εὐρὺ ἔτι ἀνερμήνευτον αἰνίγμα, οὐδὲν δ' ἀπρητεῖτο ἢ ἡ ἀπκράμιλλος ἐμβρίθεια καὶ τὸ ἐξύτατον αὐτοῦ ἐρευνητικὸν πνεῦμα, ἵνα διατυπώτῃ αὐτὰς καὶ νὰ ταξινομήτῃ· καὶ τοῦτο κατώρθωσεν ὁ Ἀριστοτέλης μετὰ θαυμασίας δυνάμεως, γράψας ἐν τοῖς Πολιτικοῖς αὐτοῦ οὐ μόνον τὴν θεωρίαν τῆς πολιτείας, ἀλλὰ καὶ τὴν ποικίλην αὐτῆς ἐξέλιξιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ.

Πρῶτος ὁ Ἡρόδοτος ἐκ τῶν ἀρχαίων ἐθήκεν ὑπὸ συζήτησιν τὸ θέμα, εἰς τίνα ἀνήκει ἡ κυριαρχία ἐν τῇ πολιτικῇ κοινωνίᾳ, ἐν ἄλλαις λέξεσι, τίς ἡ καλλίστη πολιτεία. Διαγόμενος ἐν ταῖς ἱστορίαις αὐτοῦ,³ μετὰ σπανίας ἀκριθείας καὶ χάριτος, τὴν περίεργον ἐκείνην συζήτησιν μεταξὺ Ὀτάνου καὶ τῶν Περσῶν συνωμοτῶν, σκεπτομένων, μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Μάγων, ποῖον τὸ κάλλιστον καὶ συμφορώτατον διὰ τὴν Περσίαν πολιτεύμα, διετύπωσε τὴν τρίτην τῶν πολιτειῶν διαίρεσιν εἰς μοναρχικὰς, ἀριστοκρατικὰς καὶ δημοκρατικὰς, ὅποτε δηλ. ἡ ἐν τῇ πολιτείᾳ κυριαρχία διεκδικεῖται ὑπὸ τοῦ ἐνός, τῶν ὀλίγων, ἢ τῶν πολλῶν· Ὁ Πλάτων δὲν ἀρῆκεν ἄλλοτερον τὸ μέγα τοῦτο πρόβλημα, καλλίστην

¹ Πολ. Δ, 4. ² Πολ. Δ, 5. ³ Ἡροδ. Θάλ. LXXX καὶ καθ' ἑξῆς.

πολιτείαν εἰπὼν τὴν μέσῳ μοναρχίας καὶ δημοκρατίας κειμένην. Ἄλλ' ὁ Ἀριστοτέλης κατ' ἐξοχὴν, μετὰ τῆς ἰδικζούσης αὐτῷ ἀκριβείας, διετύπωσε καὶ τὸ θέμα τοῦτο, διὰ μακρᾶς ἀναλύσεως ἀποδείξας, ὅτι κάλλιστον πολίτευμα εἶνε τὸ ὑφιστάμενον ἐκ τῆς ἀναλόγου συμμετοχῆς εἰς τὰ τῆς πολιτείας πάντων τῶν κοινωνικῶν στοιχείων, ἐπὶ τὰ ἔχνη δ' αὐτοῦ ἐβόδιον, ποῦ μὲν μᾶλλον, ποῦ δ' ἧσσον, ἀρχαῖοι τε καὶ νεώτεροι πολιτειολόγοι. Οὕτω, ταξινομήσας ἐν τῷ τρίτῳ τῶν Πολιτικῶν βιβλίῳ τὰ τρία κύρια πολιτεύματα καὶ τὰς παρεχόμεναις αὐτῶν, αἰσθάνεται ἀμέσως, ὅτι τὸ μέγαν κενὸν δὲν συμπληροῦται. Αἱ τρεῖς ὀρθαὶ πολιτεῖαι εἶνε τοιαῦται οὐχὶ ἀπολύτως, ἀλλὰ καθ' ἱστορικὴν ἀνάγκην. Ὑπάρχει ἐτέραν πολιτεία, ὑπερτέρα καὶ τῶν τριῶν ἤδη εἰρημένων. Ταύτης λοιπὸν τὰ κύρια στοιχεῖα ἀποπειρᾶται νὰ διαγράψῃ ἐν τῷ τετάρτῳ καὶ πέμπτῳ, ἢ κατὰ τὰς παλαιότερας ἐκδόσεις, ἐν τῷ ἐβδόμῳ καὶ ὄγδῳ βιβλίῳ τῶν Πολιτικῶν: *Τίς ἡ καλλίστη πολιτεία.*

Εἶνε πολιτικὸν ἰδεῶδες, κατὰ πλατωνικὸν ζῆλον πεποιημένον, τὸ ἐν τῷ τετάρτῳ καὶ πέμπτῳ βιβλίῳ τῶν Πολιτικῶν διάγραμμα τῆς καλλίστης πολιτείας; Οἱ κριτικοὶ διαφωνοῦσι: κατὰ τοὺς μὲν ὁ Ἀριστοτέλης ἠθέλησε νὰ ὑποδείξῃ, διατυπώσας διάφορα ἱστορικὰ πολιτεύματα, καὶ τὸ τέλειον πολίτευμα, οὐχὶ ὁποῖον παρίσταται ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἀλλ' ὁποῖον ὀφείλει νὰ ἦνε, δυνάμενον νὰ πραγματοποιήσῃ τὰ πολιτικὰ ἰδεῶδη τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας: ἀλλ' ἀπέτυχεν ἐν τῇ πρακτικῇ, γράψας εἰκόνα ὠχρᾶν, ἀμυδρᾶν, ἐττερημένην τῶν θαυμασίων ἐκείνων γραμμῶν τοῦ κάλλους καὶ τῆς ἀρμονίας, αἵτινες διακρίνουσι τὴν Πολιτείαν τοῦ Πλάτωνος. Κατὰ τοὺς δὲ, τὸ τέταρτον καὶ πέμπτον βιβλίον τῶν Πολιτικῶν εἶνε ἀπλῆ τοῦ τρίτου βιβλίου συνέχεια, εὐρυτέρα τῆς αὐτῆς πολιτικῆς ἰδέας ἀνάπτυξις, ἀντικείμενον ἔχουσα οὐχὶ πολιτικὴν τινα ἀφαιρέσειν, καθὰ ἔπραξεν ὁ Πλάτων, πρὸς τοῦ ὁποίου τὸ καλλιτεχνικὸν πνεῦμα οὐδεμίαν εἶχε συγγένειαν ὁ ἐμπειρικὸς νοῦς τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀλλὰ τὸ δυνατώτερον νὰ πραγματοποιηθῇ πολιτικὸν εἶδος, ὁ ὀρισμὸς τοῦ μέτρου ἐκείνου τοῦ πολιτεύματος, τὸ ὁποῖον, καταλλήλως κατανοούμενον, δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ ἐν κοινωνίᾳ ἀνθρώπων: ἐν ἄλλοις λόγοις, κατὰ ἐπιτυχέστερον ἔσως πάντων διετύπωσεν ὁ Dahlmann,¹ ἐν ἀμφοτέροις τούτοις τοῖς βιβλίοις πρέπει νὰ ζητηθῇ οὐχὶ ἀπὸλυτος ἀριστοτελικὴ πολιτεία, ἀλλ' ἀριστοτελικὴ μόνον περὶ πολιτείας διδασκαλία.

Τὸν σκοπὸν αὐτοῦ ἐκφράζει ἀρκούντως καθαρῶς αὐτὸς ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῇ πρώτῃ παραγράφῳ τοῦ πέμπτου βιβλίου: «Περὶ πολιτείας ἀρίστης τὸν μέλλοντα ποιήσασθαι τὴν προσήκουσαν ζήτησιν ἀνάγκη διορίσασθαι πρῶτον, τίς ἀρετώτατος βίος: ἀδήλου γὰρ ὄντως τούτου, καὶ τὴν ἀρίστην ἀναγκαῖον ἀδήλον εἶναι πολιτείας. . . καὶ ἀρετώτερος μὲν βίος ἐστὶν ὁ

¹ Politik. 4, 124.